

Nr 13.

Ankom till Riksdagens kansli den 13 maj 1912 kl. 2 e. m.

*Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 13
angående herr Lindhagens motion, nr 260, om skrif-
velse till Kungl. Maj:t angående planläggningen och
ledningen af arbetet på jordfrågans lösning.*

I motion inom Andra kammaren, nr 260, har herr *Lindhagen* hemställt, att Riksdagen ville anhålla om Kungl. Maj:ts intresserade öfvervägande, huruvida det ej är oundgängligt eller åtminstone lämpligt, att nu omsider i arbetet på jordfrågans lösning lägges en ledande tanke och en ordnande hand på denna sak i sin helhet.

Till stöd för denna hemställan har motionären anfört följande:

Jordfrågans aktuella problem har numera från skilda håll och orter framförts till öfvervägande på snart sagdt alla tänkbara vägar. Det finnes knappt någon detalj mera, som ej gjort sig påmind på det ena eller andra sättet. *Motionen.*

Under sådana förhållanden bör tiden vara inne att söka knyta ihop de många lösa trådarna. Det måste blifva grundsatser och sammanhang i det hela. Ansatserna att lösa frågan, som hitintills förekommit, äro splittrade och otillräckliga. De gifva i mycket intryck af att man måste göra något hvad som helst här och hvar för att tillfredsställa krafven. En ledande tanke och ordnande hand kräfves vid det statsingripande, som nu på allvar skulle börja.

Såsom exempel på hur planlöshet fortfarande uppenbarligen råder, må erinras om arbetet för ordnandet af besittningsförhållandena till jordbruksjord och tomtmark och främjandet af medborgar-

nas ändamålsenliga bosättningar därstädes. Betänkanden ha nyligen afgifvits af en skifteskommitté, en expropriationskommitté och en torpkommitté. Under arbete är sedan någon tid en egnahems-kommitté inom jordbruksdepartementet, en norrländsk skogsvårds-kommitté med äfven sociala uppgifter och en kommitté för gemensamhetsskogar m. m. Vidare ha nyligen tillsatts en flottningskommitté, en bostadskommitté, två kommitterade för att undersöka storgodsväldet i södra och mellersta Sverige och dess skadliga verkningar för ortsbefolkningen i olika afsenden samt en kommitterad att undersöka verkningarna af norrländska förbudslagen, men icke, såsom väl bort ske, af jämväl den öfriga norrlandslagstiftningen. Alla dessa uppdrag röra sig delvis på samma områden och måste räkna med ledande grundsatser, som böra vara enhetliga. De olika förtroendemännen, personligen af skilda läggningar säkerligen, ha gått eller gå sina vägar hvar för sig. Öfverblicken och sammanhanget komma till korta, metoderna bli växlande eller otillräckliga och de slutgiltiga lösningarna framskjutas eller förfuskas.

Enahanda äfventyrligheter hota jordfrågans öfriga hufvuddelar.

Det bör, såvidt jag förstår, af dem som vederbör uppgöras en plan för hela arbetet samt dess detaljer sedan rationellt inrättas där-efter. Samtidigt måste dock om möjligt genom provisorisk lagstiftning eller andra tillfälliga åtgärder dels pågående missförhållanden hejdas i sitt lopp och dels en hjälpsam hand omedelbart räckas åt allt betryck, som ej kan vänta.

De hufvudsaker, det rör sig om, kunna förslagsvis grupperas sålunda:

Speciella naturrikedomar, såsom större skogar med flottleder, större torfmossar, vattenfall och malmer; saken gäller här att ordna besittningsförhållandena till varaktigt allmänt och enskildt gagn.

Jordbruksjord jämte husbehofsskog och bostadsmark. Besittningsförhållandena och kreditväsendet ordnas till varaktigt främjande af allmänt och enskildt gagn.

Statens jorddonationer, medvetna eller bortglömda, till jordbruket, industrien och städerna tillvaratagas, där så med gällande författningar ännu kan ske, och i annat fall få nya åtgärder öfvervägas för ändamålets upprätthållande.

Kredit för främjandet af bosättningarna och utnyttjande af naturrikedomarne omdanas planmässigt, så, att den verkligt tjänar dessa ändamål.

Jordvärdereformen, som är en beskattningsfråga för sig, men också kan inverka mer eller mindre på de förestående frågorna, måste med allvar skärskådas.

Provisoriska åtgärder kräfvast på alla jordfrågans områden för att på sätt ofvan sagts omedelbart komma till undsättning, där fara ligger i dröjsmål.

Gifvetvis äro dessa hufvudgrupper af frågor ej helt fristående, utan ingripa åtskilligt här och hvar i hvarandra, hvilket ej heller får förglömmas.

Såsom af motionärens motivering framgår, innefattar jordfrågan, på hvars lösning motionären önskar, att man bör lägga en ledande tanke och en ordnande hand, en mångfald af hvar för sig stora och svårlösta detaljfrågor, ensartade blott därutinnan, att de alla hafva med jorden och dess besittningsförhållanden att göra. Om nästan alla de af motionären uppräknade frågorna gällor också, att de mest skiftande meningar om rätta sättet att lösa dem hafva framträdt och ännu länge torde komma att framträda hos vårt folk.

*Utskottets
yttrande.*

Är sålunda den förevarande motionen till sin innebörd synnerligen omfattande, så är däremot dess motivering så mycket mer knapphändig. Den är därtill hållen i mycket allmänna ordalag, och den innehåller inga förslag eller riktlinjer för frågans lösning. Den såsom bilaga meddelade promemoria, hvilken motionären inlämnat till utskottet, kan icke heller sägas gifva den ledning till frågans bedömande, som ett så omfattande förslag som motionärens torde påkalla.

Utskottet, som erkänner önskvärdheten af att enhetliga, ledande grundsatser bli gällande i arbetet på att vinna den möjligast bästa slutgiltiga lösning af de många med hvarandra otvifvelaktigt sammanhängande problem, som kunna sammanfattas under benämningen jordfrågan, har dock icke ansett sig kunna framställa några direktiv för en sådan hemställan till Kungl. Maj:t, som motionären begärt.

Då utskottet dessutom är af den uppfattningen, att Kungl. Maj:t med all säkerhet torde komma att se till, det de olika detaljfrågorna, efter hand som de hunnit utredas, komma att sammanföras under enhetliga hufvudprinciper, finner utskottet en riksdagskrifvelse i förevarande ämne verkningslös.

Utskottet får därför hemställa,

att herr Lindhagens förevarande motion icke måtte till någon Andra kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 10 maj 1912.

På utskottets vägnar:

RICKARD SANDLER.

Reservation

mot motiveringen af herrar *Sandler, Nilsson* i Kristianstad och *Lindqvist* i Kosta, som anfört:

Då vi äro med motionären fullt ense i hvad han angifvit som jordpolitikens ledande tanke — nämligen att jorden bör vara till för alla, och att den icke får utnyttjas som en handelsvara, hvilken bereder vinst utan arbete — samt äfven däri, att det hittills brustit i enhetlighet på detta område, vilja vi uttala vår anslutning till motionärens uppfattning i detta hänseende. Emellertid hafva vi icke kunnat biträda motionärens yrkande, då vi icke ansett de förutsättningar föreligga, förutan hvilka en riksdagsskrifvelse i ämnet ej vore till verklig bättnad för den ledande tankens förverkligande: nämligen bestämdt angifvande af dels hvilka spörsmål som skola i jordfrågan innefattas, dels huru den ledande tanken skall i de många delvis olikartade frågorna tillämpas, dels ock slutligen några direktiv rörande en sådan bättre planläggning af arbetet, som tager sammanhanget tillvara utan att försena specialfrågors lösning.

Då dessa förutsättningar icke i tillräcklig grad föreligga genom motionen hemställa vi, i liket med utskottet,

att herr Lindhagens förevarande motion icke måtte till någon Andra kammarens åtgärd föranleda.

Bilaga 1.

Från motionären har dessutom ingätt följande

P. M.

i anledning af motionen nr 260 i Andra kammaren om behovet af en ledande tanke och en ordnande hand i arbetet på jordfrågans lösning i sin helhet.

Jorden är jämte arbetet den grundläggande faktorn i samhällets ekonomiska lif. Det kräfvos därför att finna det enhetliga i den stora mångfald, hvaraf jordfrågan består, och att på samma gång äfven ägna tillbörlig uppmärksamhet åt samtliga skiftande detaljer. Man måste med andra ord lägga en bärande tanke på det hela och sedan låta den såsom en röd tråd genomtränga det stora innehållet. Men äfven om man begränsar sig till att bedöma hvarje hufvudafdelning af ämnet för sig mera efter opportunitetssynpunkter, så kan dock i alla fall icke undvaras en vägledande eftertanke.

Den förra vägen är gifvetvis den enda slutgiltiga och bör därför helst inslås från början. Olika åskådningar kunna till äfventyrs härvid göra sig gällande. För min del synes den ledande tanken på jordfrågan uppenbarligen ej kunna vara någon annan än denna:

1) att jorden är en mänsklighetens gemensamma tillhörighet och att hvarje människa har en naturlig rätt att, såvidt möjligt, få sitt oafvisliga behof af jord tillgodosedt (»jord åt alla»);

2) att jorden följaktligen skall tjäna produktionen, konsumtionen och individernas kraf på frihet samt sålunda ej får utnyttjas såsom en handelsvara, hvilken på det stora flertalet människors bekostnad bereder vinst utan arbete åt några få (»jordocker»).

Först med en sådan utgångspunkt kunna möjligheter yppas att sedan på ett fruktbart sätt lägga en ordnande hand öfver den stora sakens rika innehåll.

En sådan metod att enhetligt gripa sig an med ämnet såsom en social fråga ha statsmakterna hitintills ej inlåtit sig på, om än osammanhängande ansatser därtill här och hvar sporadiskt kommit till uttryck.

Till belysning må lämnas några exempel bland många, hämtade från följande hufvudgrupper, hvari ämnet kan uppdelas.

A. Samhällsdomäner.

Statsmakterna hafva här i sin hand att tillämpa rationella grundsatser i jordfrågans lösning. Statsdomänerna böra därför också bevaras och ökas.

1:o Jordbruksdomäner.

För dessas utnyttjande synas tre grundsatser böra gälla. De böra förbehållas de fattigaste, ändamålet måste betryggas för framtiden samt brukarens rätt och frihet skyddas.

Sedan 1874 pågår en oafätlig utförsäljning af mindre jordbruksdomäner företrädesvis till den högstbjudande utan verklig omtanke för ofvannämnda tre synpunkter. Ej ens skogens sköflande anses angeläget att förhindra. Så pågår det fortfarande.

En lagstiftning om ett rationellt upplåtelsesätt, som tillgodoser de tre uppgifterna, dröjer alltfjämt. Där man försökt med ett surrogat därför, såsom vid upplåtelse af jordbrukslägenheter å kronoparker i de sex nordligaste länen, har lagts på anordningen en ganska byråkratisk prägel, som bereder de fattiga svårigheter att få jord samt behörigen tillgodoser brukarens rätt och frihet.

2:o Samhällelig tomtmark.

Samma grundsatser böra äfven här gälla som förordats för upplåtelse af samhällelig jordbruksjord till småbruk.

För tomtmark har emellertid genom lagstiftningen inrättats ett nytt upplåtelsesätt i den så kallade tomträtten. Lagen förutsätter dock, att dess innehåll skall närmare utformas vid tillämpningen. Det har dock visat sig omöjligt att uppkalla något intresse hos statsmakterna att fastställa enhetliga hufvudgrunder för upplåtelse af statsjord med tomträtt. För Trollhättan fastslogs utan vidare i administrativ väg en af vederbörande styrelse förordad metod, hvilken, framkommen under Stockholms stads utredning af frågan, sedan förkastades af stadsfullmäktige med stor majoritet, såsom i olika afscenden ej lämpad för ändamålet. År 1911 begärdes Riksdagens medgifvande om upplåtelse af egendomen Mörby till boställe åt statstjänare och redogjordes härvid för vissa tomträttsvillkor, hvilka emellertid ej underställdes Riksdagen utan också skulle afgöras administrativt. Båda dessa fall bereddes i civildepartementet. I år har efter samfällid beredning inom försvarsdepartementen framlagts för Riksdagen upplåtelse af tomter vid Vaxholm med tomträtt. Här ha underställts Riksdagen äfven villkoren, hvilka för öfrigt hufvudsakligen öfverensstämman med Stockholms stads bestämmelser och ej med statens villkor vid Trollhättan.

Med statsmaktens initiativ till inrättandet af tomträtt för samhällelig tomtmark står ej i samklang det fortgående upplåtande utan tillräcklig omtanke af exempelvis Hvitfeldtska stipendieinrättningens skärgårdslägenheter.

Andra upplåtelseformer för allmän tomtmark äro återköpsrätt och förköpsrätt. Dessa har det ännu ej lyckats att få införlifvade med vår lagstiftning.

3:o Skogsdomäner.

En pågående utvidgning af dessa anses allmänt böra äga rum. Men att ge stadga åt denna grundsats genom att exempelvis få i statens budget infördt ett ordinarie anslag för ändamålet, har dock icke lyckats. I ett skogsland som

vårt, borde detta dock vara själfskrifvet. Det är den planlösa försäljningen af jordbruksdomäner, som nu får väsentligen släppa till medlen och äfven just därför anses böra upprätthållas.

Förslag har upprättats om en förbättrad skogsundervisning. Men denna tar hänsyn endast till det tekniska. Någon utbildning för de sociala uppgifter, skogsstaten också har sig pålagda, har man icke tänkt sig vara erforderlig.

Två kommittéer ha tillsatts för att utarbета grunder för en bättre skötsel af statens skogar. Den ena, hvars uppdrag omfattat de norra delarna af riket, har nyligen afgifvit sitt betänkande. De viktiga sociala uppgifter, som de norrländska statsskogarne och de under statens kontroll ställda enskilda skogarna, särskildt lappmarksskogarne, skola fylla, har väsentligen förbigåtts i detta betänkande.

Den af 1904 års Riksdag begärda lagstiftningen för bildande af gemensamhetsskogar har trots påminnelser och sakens brådska ej rönt någon som helst intresserad behandling hos myndigheterna, och ännu har ingenting gjorts för att påskynda saken.

4:o) *Vattenfallsdomäner.*

På sistone har uppmärksamhet på dessa trängt sig fram. Intresse förefinnes att utnyttja dem och på många håll äfven att värna om kronans rätt till desamma.

Striden om vattenfallsprocesserna är dock ett uttryck för osäkerheten i uppfattningarne på detta område. Planmässigheten lämnar också mycket öfrigt att önska, när ett regeringsförslag år 1911, med förkastande af nästföregående års af Riksdagen antagna förslag, ville upplåta statens vattenfall till enskilda för nära ett århundrade, mot samma afgäld hela tiden som vid upplåtelsens början, ett förslag, som det också lyckades att genomdrifva, om än med någon afprutning.

5:o) *Grufdomäner.*

Efter det kronans gamla regalrätt till grufvor uppgafs, har statsmaktens tillvaratagande af kronans rätt till malmfyndigheter åtminstone på statens egen mark varit en oafslutlig historia om bristande förutseende och försummade tillfällen.

6:o) *Kronans jorddonationer.*

De stora jorddonationerna till jordbruket, industrien och städerna ha väsentligen förspillts genom de enskilda intressenas företagsamhet, administrationens oeffterrättlighet och domstolarnes formalism.

På sista tiden har från statsmaktens sida uppmärksamheten börjat riktas på detta statsekonomiska sorgespel. Men motståndet är starkt och ett inträngande å alla detaljerna kräfver en större nitälskan, än som hitintills kunnat uppbringas. För öfrigt har det ännu ej lyckats att få upp frågan om jorddonationerna till städerna till någon som helst aktuell behandling.

B. *Speciella naturrikedomar i enskildes besittning.*

Det gäller här att bibehålla dessa åt näringarne och den stora allmänheten samt att således skydda dem mot spekulation och rofdrift. Fara ligger också öfverallt i dröjsmål. Frågorna äga ett samband, som ej kan uppgifvas.

1:o) *Vattenfallen.*

En begynnande lagstiftning om koncession finnes. En kommitté arbetar nu på ämnet, men har erhållit en öfvermäktig juridisk och teknisk sammansättning.

Ett förslag till ny vattenrättslag ur väsentligen juridiska och tekniska synpunkter har ock upprättats. Frågans sociala innebörd har väsentligen saknat representation i kommittén. Vattenfallsägare ha därför i förslaget tillerkänts en betydligt vidgad rätt att öka sin egendoms värde genom uppdämning, utan att fråga ens uppstått om andel för det allmänna i den oförtjänta värdehöjningen eller om befogenheten att sålunda kunna fråntaga småbrukare det väsentliga underlaget för hem och härd samt ekonomisk utkomst.

Det brännande spörsmålet om vattenkraftens bortskänkande i kungsådra för all framtid lämnas åt sitt öde.

2:o) *Malmer.*

Andra kammaren har uttalat sig för den fria inmutningsrättens utbyte mot koncession. Denna fråga är däremot alldeles bordlagd *och under tiden — har spekulationen fria händer.*

3:o) *Större skogar.*

En kommitté är tillsatt för att behandla några framkomna — speciella petita om den enskilda skogsvården, med rätt för kommittén visserligen att äfven taga enskilda initiativ. Några direktiv har kommittén ej fått och således ej heller order att komma med successiva förslag, när det brådskar. Den af 1904 års Riksdag begärda lagstiftning för bildande af allmänningsskogar, hvarom Andra kammaren sedermera gjort påminnelser såsom brådskande och efterlängtd, lär komma sist i kommitténs åtanke, oaktadt ett lagförslag i ämnet för länge sedan är utarbetadt.

4:o) *Större torfmossar.*

Frågan om dessas skyddande mot spekulation ligger i vida fältet.

C. *Enskild jordbruksjord.*

Frågan gäller här dels att skydda bestående själfständiga småbruk, dels att befria beroende småbruk och dels att skaffa jord för nya småbruk och dels slutligen att bereda långvarig kredit för det hela. Det gäller ock att skydda ändamålets bestånd för efterkommaude samt brukarens rätt och frihet.

Arbetet har inriktats hitintills främst på att skapa nya småbruk, som ställa sig dyra, och utan tanke på deras framtida bestånd. Bemödandet däremot att upprätthålla gamla färdiga jordbruk på bolagshemman och torp komma sent och dröjande, ehuru de borde vara de första. Skilda kommittéer och beredningar hafva utan plan och sammanhang sysslat härmed godtyckligt efter olika åskådningssätt. Såsom exempel må åberopas de skilda uppfattningarne om expropriation såsom medel att anskaffa jord till nya småbruk.

Norrlandskommittén förordade expropriation å bolagsjord endast för nya jordbruk, men reservanter åter äfven för utbrytning af de färdiga jordbruken.

Torpkommittén tar alldeles afstånd från expropriation af färdiga jordbrukslägenheter.

Expropriationskommittén lämnar saken oafgjord.

Jordbruksdepartementets egnahemskommitté, som också sysslar med samma sak, har ännu ej afgifvit något betänkande.

Vattenrättskommittén förordar åter till förmån för enskilda vattenrättsegare vidgad rätt till expropriation af jordbrukarnes jord.

Två andra kommittéer, skifteskommittén och flottningskommittén, få likaledes ej betraktas såsom enstaka företeelser, utan såsom en länk i kedjan af omtanke för främjande af en förnuftig ordning med jordbruksjorden och ett varaktigt skydd för småbrukareklassen. Den förra kommittén, som afgifvit sitt betänkande, synes företrädesvis fattat sitt uppdrag tekniskt med åsidosättande i viktiga delar af de sociala insatser, som kunnat falla inom dess uppgift. Och den nyligen tillsatta flottningskommittén, som har att syssla med ett ämne af utomordentlig betydelse för den hotade norrländska småbrukareklassen, synes redan genom sin sammansättning och det försvar därför, som offentligt afgifvits, nästan vara förutbestämd att gå samma vägar.

Ett annat exempel på bristande sammanhang i de många uppslagen till utredningar kan hämtas från norrlandslagstiftningen, hvilken ju såsom ett socialt experiment bör noga följas i sina verkningar och för öfrigt såsom bekant blef ineffektiv i flere afseenden. Nu har nyligen en person blifvit utsedd att undersöka verkningarne endast af den norrländska förbudslagen, under det undersökning ej skall äga rum angående de öfriga norrlandslagarna, oaktadt de äga organiskt samband med den förstnämnda, för öfrigt i och för sig beröra viktiga spörsmål samt dessutom lämpligen kunna undersökas med anlitande af den apparat, som måste igångsättas för den förstnämnda undersökningen.

Samtidigt ha tillsatts två personer att undersöka olägenheterna för jordbruket och missförhållanden för ortsbefolkningen i öfrigt, som kunna uppstå af storgodsbildningarne i mellersta och södra delarne af riket. För detta uppdrag är det dock uppenbarligen af största betydelse att taga kännedom om verkningarne af norrlandslagstiftningen, med hvilken äfven detta uppdrag har ett intimt samband. Detta samband är emellertid i det nu ifrågasatta arbetet afklippt.

D. Enskild tomtmark.

En uppgift är här bland annat att dels skydda själfständiga bostadslägenheter, dels att i behjärtansvärda fall frigöra bostadslägenheter på annans grund och dels skaffa ny tomtmark för bostäder och andra folkliga ändamål. Med detta ämne ha flere kommittéer varit sysselsatta utan plan och inbördes sammanhang. Expropriationskommittén och torpkommittén ha hvar för sig afgifvit betänkanden äfven i denna sak. Jordbruksdepartementets egnahemskommitté arbetar sedan någon tid äfven i detta ämne och den nyligen tillsatta bostadskommittén skall också efter eget godfinnande syssla med samma sak, därvid den dock erhållit en erinran om lämpligheten af ett samarbete med jordbruksdepartementets kommitté. Norrlandskommittén på sin tid hade i uppdrag att syssla endast med jordbruket, men i sin utredning ansåg den sig ej kunna alldeles undgå att äfven söka vinna någon belysning om tomt- och bostadsförhållandena.

Såsom belysande exempel på splittringen kan äfven här liksom under den föregående rubriken återopas de skiljaktiga resultat, hvartill expropriationskommittén och torpkommittén äfven på denna punkt kommit i fråga om expropriationens omfattning, om hvem som skall utöfva expropriationsrätten och om grunderna för jordlösen. Hvad de båda andra kommittéerna härutinnan skola föreslå, känner man ännu ej och norrlandskommittén har, som sagdt, ej ansett sig äga framlägga något förslag härom, ehuru väl reservationsvis vissa riktlinjer äfven i fråga om tomtmarken kommit till uttryck i motiveringen.

*E. Kredit för jordbruks- och bostadsändamål.**F. Andra uppgifter i jordfrågan*

såsom jordvärdereformen, stadssamhällenas förvandling till trädgårdsstäder m. m.

G. Provisorisk lagstiftning

och andra åtgärder för afhjälpande af det aktuella nödläget i afbidande på omfattande utredningars resultat,

äro också hufvuduppgifter, som enligt erfarenheten i mångfaldiga hänseenden ropa efter en ledande tanke och en ordnande hand i arbetet på desamma.